

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ЩОДО ПОНЯТТЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Сластьон І. А.

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О. І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Поняття справедливості походить з давніх часів та використовується і досліджується не лише у юриспруденції, а й у філософії, релігії та суспільстві загалом. Ця категорія викликає неоднозначне тлумачення та розуміння, але залишається вагомим мірилом суспільних відносин в усіх сферах життєдіяльності.

Розуміння сутності поняття справедливості є необхідним для визначення постулатів у регулюванні трудових та суміжних з ними відносин між роботодавцем та працівником, державою та роботодавцем, взаємодії профспілок, трудових колективів тощо.

Етимологічно слово «справедливість» означає неупередженість дій, суджень, чесне визнання чистоти, гідності, відплата кожному на законних і чесних підставах і в цілому відповідність людських взаємин, вчинків загально визнаним моральним і правовим нормам [1, с. 756].

Філософське бачення справедливості можна знайти у працях таких філософів, як Аристотель, Д. Дідро, І. Кант та інших. Зокрема, Аристотель вихідними принципами справедливості вважав рівність і пропорційність. Оскільки поняття справедливості тісно пов'язане з судочинством, то Аристотель зазначав, що «йти до суду – значить звертатися до справедливості, оскільки суддя прагне бути ніби уособленням справедливості» [2, с. 153].

Так, Д. Дідро розглядав справедливість у контексті права і стверджував, що закони бувають як справедливими, так і несправедливими. У його розумінні, справедливість – це обов'язок кожному дати те, що йому належить [3, с. 210].

Окрім цього І. Кант, який формував свої уявлення про справедливість на повазі до ближнього, вважав досягнення справедливості сутністю усієї людської діяльності: «Адже якщо щезне справедливість, життя людей позбавиться усілякої цінності» [4, с. 256].

Хотілося б наголосити на тому, що майже всі філософи різних епох зверталися до категорії справедливості, досліджували її та робили свої висновки, які у свою чергу відображалися у їх філософських працях. Не дивлячись на таку велику кількість думок щодо поняття справедливості

та її сутності, більшість філософів пов'язували категорію справедливості з правом, судочинством, державою та законами.

Саме на філософських працях базуються сучасні суспільства, правові норми та закони, а поняття справедливості має фундаментальне значення для юриспруденції та усіх її галузей права, у тому числі й трудового.

Щодо розуміння поняття справедливості у законодавстві України, то в першу чергу слід звернути увагу на Конституцію України, яка у статті 95 зазначає, що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами [5]. Також використання категорії справедливості можна зустріти у Сімейному кодексі України, Бюджетному кодексі України та чинних процесуальних кодексах України.

Не дивлячись на те, що начебто очевидним повинне бути використання поняття справедливості у трудових правовідносинах, чинний Кодекс законів про працю України таку категорію, як «справедливість» у своєму тексті не згадує. Хоча у деяких його нормах і прослідковується зв'язок з поняттям справедливості. Так, застосування такого поняття у трудовому праві є необхідним під час визначення обсягу роботи та розміру оплати праці, дисциплінарного проступку та виду і розміру стягнення, трудових досягнень працівника та заохочення за них тощо.

Щодо тлумачення поняття справедливості у праві України, то такі можна знайти у рішеннях Конституційного Суду України. А саме у рішенні КСУ від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 зазначається: «Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права» [6]. Також у рішенні Конституційного Суду України від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 вказано, що: «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах».

Європейський суд з прав людини також не стоїть осторонь поняття справедливості та постійно використовує його у своїх рішеннях. Не дивлячись на те, що ЄСПЛ прямо не надає визначення поняття справедливості, однак широко використовує його під час ухвалення рішень щодо порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зокрема ЄСПЛ зазначає, що основним принципом, який регулює застосування статті 6, є справедливість (Gregačević проти Хорватії, § 49) [8]. Однак те, що є справедливим судовим розглядом не може бути предметом єдиного незмінного правила, але повинне залежати від обставин конкретної справи (Ібрагім та інші проти Сполученого Королівства, § 250) [9]. ЄСПЛ досить часто оперує поняттям справедливості під час оцінки справ на відповідність критеріям справедливого

судового розгляду. Хоча точного переліку таких критеріїв ЄСПЛ не наводить, однак визначає приблизний перелік з урахуванням положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

На таку позицію ЄСПЛ впливає те, що кожен суддя має своє уявлення про справедливість, яка, як зазначає В. Ладиченко, не стільки теоретично усвідомлюється, скільки інтуїтивно сприймається, інколи з підсвідомим її розумінням. Люди, як свідчить життєвий досвід, відчувають і ніби виважують правильність того чи іншого акту судової влади на «внутрішніх вагах» справедливості [10, с. 4].

Таким чином, підсумовуючи викладене слід прийти до висновку, що наразі, ні з позиції філософії, права, суспільства, етики чи релігії не існує єдиного визначення справедливості. Однак, не дивлячись на таке різноманіття існуючих версій, думок та позицій щодо поняття справедливості все ж таки є зрозумілим, що справедливість, не якась аморфна категорія, а цілком реалістична, що широко та повноцінно використовується у правозастосовному процесі, судових рішеннях національних судів та міжнародних судових інстанцій, а також у суспільстві під час оцінки різних процесів, явищ та ситуацій.

Література:

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / С. И. Ожегов: под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва : Рус. яз., 1991. 921 с.
2. Булатов М.О. Філософський словник – Київ : Стіλος, 2009. 220 с.
3. Дидро Д. Сочинения: в 2-х т. Т. 1/Пер. с франц.; Сост., ред., вступит, статья и примеч. В. Н. Кузнецова. М. : Мысль, 1986. 592 с.
4. Кант, И. Сочинения в шести томах [Под общ. ред. В. Ф. Асмуса. А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана], М., изд-во «Мысль», 1965. (Философское наследие. Акад. наук СССР. Ин-т философии) Т. 4. Ч. 2. 544 с.
5. Конституція України. Редакція від 01.01.2020, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі № 15-рп/2004. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/504>.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі № 3-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>.
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Gregačević проти Хорватії. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-112090%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-112090%22]}).
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Ібрагім та інші проти Сполученого Королівства. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-148676%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-148676%22]}).
10. Ладиченко В. Інституціалізація справедливості в процесі державотворення / В. Ладиченко // Юрид. Україна. – 2006. – № 6. – С. 4–9.